Turkish Studies
Social Sciences
Volume 13/10, Spring 2018, p. 921-937
DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13639
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi
Received/Geliş: Haziran 2018 **Accepted/Kabul:** Haziran 2018
Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet KÖÇER – Prof. Dr. Davut KILIÇ

This article was checked by iThenticate.

DİYARBAKIR ARKEOLOJİ VE ETNOĞRAFYA MÜZESİ'NDE DEPOSUNDA BULUNAN BİR GRUP BUHURDAN

Sahure YARİŞ[*]

ÖZET

Türk El Sanatları arasında önemli bir grup oluşturan madeni eserler malzeme, form, kap türü, teknik ve süsleme bakımından çeşitliliğe sahiptir. Bu çeşitlilik içerisinde buhurdanlar önemli bir yer tutmaktadır. Buhurdanın sözlük anlamı ateşe atılmak veya özel bir kap içinde yakılmak sureti ile güzel kokulu dumanından faydalanılan madde, tütsü anlamına gelir. İnsanoğlunun var olmaya başladığı ilk çağlardan günümüze kadar değişik milletler, medeniyetler ve dinlerden olan insanlar tarafından, yakıldığında güzel koku yayan karışım ve buhurdan kullanılmıştır.

Bu makalede, Diyarbakır Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nde deposunda bulunan, satın alma yoluyla müzeye getirilen 4 adet buhurdan incelenmiştir. Kitabesiz olan bu eserler, form ve süsleme özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. 3 adet buhurdan 17.-19. yy. Osmanlı dönemine, 1 adet buhurdan ise 19. yy. - 20. yy.'a tarihlenmiştir. Bu eserler bakır malzemeden döküm tekniği ile yapılmış olup kapak, ateşlik ve kaide bölümlerinin ayrı ayrı imalatından sonra, bu parçaların birleştirilmesiyle meydana getirilmiştir. Süsleme tekniği olarak ajur, kazıma ve kabartma teknikleri kullanılmıştır. Süslemede bitkisel ve geometrik motifler işlenmiştir.

Maden sanatı içerisinde önemli bir yere sahip olan buhurdanlar form ve üzerindeki süsleme elemanları ikonografik açıdan değerlendirilmeye çalışılarak Türk Sanatı ve kültürü içindeki yerleri üzerinde durulmuştur. Bilimsel olarak tanıtılacak olan buhurdanlar Türk maden sanatının gelişim çizgisine paralel üslup özelliklerini de yansıtarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, müze, maden, buhurdan, süsleme

[*] Dr. Öğretim Üyesi, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, El-mek: cinarsahure@gmail.com

A GROUP OF DISCIPLES IN THE DEPOT IN DIYARBAKIR ARCHEOLOGY AND ETHNOGRAPHY MUSEUM

ABSTRACT

Among the Turkish Handicrafts, metal works which constitute an important group have variety in terms of material, form, container type, technique and ornament. In this diversity, censers have an important place. The meaning of the bureaucratic dictionary means being incinerated or burned in a special container, which is benefited from fragrant smoke, means incense. From the early ages when human beings began to exist, they were used by people from various nations, civilizations and religions as much as the day-to-day life.

In this article, four incendiaries collected in the deposit in the Diyarbakir Archeology and Ethnography Museum were brought to the museum. These artifacts without paganism were evaluated in terms of their form and decoration characteristics. 3 censuses 17.-19. YY. In the Ottoman period, one censor was in the 19th century. - dated to the 20th century. These artifacts were made from copper material by casting technique and after the manufacture of cover, fire and base sections separately, they were brought to the market by assembling these parts. Opening, scraping and embossing techniques were used as decoration techniques. Decorated with herbal and geometric motifs.

The clowns which have an important place in the art of mines and the decorating elements on them have been tried to be evaluated in terms of iconography and their place in Turkish art and culture has been emphasized. The censuses to be introduced scientifically are handled by reflecting the stylistic characteristics parallel to the development line of Turkish mine art.

STRUCTURED ABSTRACT

From the early ages to the day-to-day, the mines have been used in many areas have a significant place in the history of civilization. The mines, which play an important role in reaching the present technological development of human beings; from kitchen area, adornment, shopping, to art, daily life in a very wide field of use has been found. The metal artefacts that emerged to meet up the fundamental requirements also light the social and economic structure of the period in which they belong. The mineral artefacts which developed as an important branch of Turkish art, present daily rich diversity from Central Asia.

Among the Turkish Handicrafts, metal works which constitute an important group have diversity in terms of material, form, container type, technique and ornament. In this diversity, disciples have an important place. The dictionary means the incense burned in a special container, which is taken advantage of by the fragrant smoke. From the early ages when human beings began to exist, they were used by people from various nations, civilizations and religions as much as the day-to-day life.

One of the purposes of using the incense burner is to burn incense by burning fire, filling the space with good smells and suppressing the

unwanted smells, although there are differences in faith in both the gods and monotheistic religions. Another aim is to use incense for all or one of the common purposes of believing that the burned materials are healing and that the effect of the upwardly scattered smoke makes it easier for the prayers to reach God. Moreover, the fact that fire is accepted as a purifying and healing power has strengthened the meaning of the smoke from the torch.

In this article, four incendiary records in the Diyarbakir Archaeology and Ethnography Museum, brought to the museum through purchasing, were examined. These artefacts without paganism were evaluated in terms of their form and decoration characteristics 3 censuses 17th -19th century. In the Ottoman period, one censor was in the 19th century. - dated to the 20th century. These artefacts were made from copper material by casting technique and after the manufacture of cover, fire and base sections separately, they were brought to the market by assembling these parts. Opening, scraping and embossing techniques were used as decoration techniques decorated with herbal and geometric motifs.

The census, with an inventory number of 196, was made in one piece. It consists of fever and trunk parts. The firing section has three stages. These stages are to be curved inward and outward. The ornamentation starts after the outwardly curving section, which is close to the mouth part. Botanical motifs made with ornament technique were used. The other part decorated with bush is the mouth part. In this part which is made in two parts, the geometric shapes made with the open technique attract attention.

The census number 198 is made up of firewood and trunk parts. The base of the fireplace, which is arranged in the form of a bowl, is made unadorned. As you move from this section to the body, ornamentation is seen. There is geometric ornamentation in the openwork technique that goes towards the body part. The body of the work expands by curving outward. Three hangers were made to hang the censer on the body. The chains extending from these hangers were terminated with a half-bowl-shaped handle.

The work with the inventory number of 1/12/84 was made in two parts as fire and cover part. These two sections are hinged together from outside the work. The part of the fire is sitting on a flat. On the body which is expanding from the base, there are three bundles of flowers processed with scraping technique. In addition, the body has three "S" curved legs that are made to sit at the work. Leaf motifs are also processed at the places where the feet are located. The cover part of the work extends in a conical shape upwards. The leaf, ivy and floral motifs, which are floral motifs made in open-air technique on the cover, arranged in three sections, are adorned. The cover was left open from the top and the work was completed.

The work with inventory number 197 is arranged in the form of one piece consisting of fever, body and mouth parts. The work is hanging with a semicircle with chains. The censer, which started with a drop motif hanging down on the lower part, was adorned as it went upwards. The decorative elements starting with leaf motifs on the bottom are completed with drip and star motifs. The body is the widest part of the work. The

trunk, made without decoration, narrows towards the upper part and makes a transition to the neck part of the work. The mouth is decorated with palmette motifs. The most remarkable part of the work is the three angelic figures placed in the body to hang the censer. The angelic figures adorned with the relief technique are placed on leaf motifs starting from the wide part of the body in the work and hanging downwards. The angels, shaped like a female figure, united their hands in a cross shape on the chest. The figures with wavy hair and round face have two wings embroidered on the back of the figures. These wings also provide the connection of the angels to the wind. The chains of three "C" folds made of hanging angel figurines were hanged with a hold.

The disciples which have an important place in the art of mines and the decorating elements on them have been tried to be evaluated in terms of iconography and their place in Turkish art and culture has been emphasized. The censuses to be introduced scientifically are handled by reflecting the stylistic characteristics parallel to the development line of Turkish mine art.

Keywords: Diyarbakir, museum, mine, censer, decoration

Giriş

Madenler, bulundukları bölgenin sosyal, ekonomik, siyasi ve askeri tarihini yansıtan eserler arasındadır. İnsanlık tarihinin belirli bir döneminden itibaren yalnız gündelik hayatın değil, askeri, teknolojik hayatın da vazgeçilmez birer unsuru olmuşlardır (Ekinci, 2013: 245).

Maden sanatı, Neolotik devirden beri, Orta Asya'da uygulanmıştır. Tümülüslerde bronz ya da demir devrine ait pek çok maden eşya bulunmuştur (Yavuz, 1968: 78).

İslamiyet öncesi maden sanatında kullanılan madenler; bakır, tunç, pirinç, altın, civa, gümüş, kurşun, bronz, demir-çeliktir. Demir-çelik daha çok silah yapımında, kurşun lehim alaşımlarında ve soy madenlerin (altın ve gümüş) saflaştırılmasında, civa ise yaldızlamada kullanılır (Birkan 2005: 2).

Madenin İslam dünyasında tanınması (Tali 2013: 2132) M.S. 7 yüzyıla rastlar. Bu tarihten itibaren maden işçiliği merkezleri kurularak devamlı gelişen tekniklerle üretime hız kazandırılmış ve zengin süslemeli eserler, İslam aleminde olduğu kadar diğer ülkelerde de ilgiyle karşılanmıştır (Bodur 1987: 11).

Madenlerin bulunması ve kullanıldıkları alanlar bir devleti ve ülkeyi ilgilendirmektedir. Hem maden zenginliği hem de madenin işleniş biçimi, bölgenin sosyal ve ekonomik yapısını etkilemiştir. Madenler çevresinde gelişen askeri ve siyasi faaliyetlerin yanı sıra mülkiyet ve işletiliş biçimleriyle, bölgenin sosyal ve ekonomik tarihinin bir parçası olmuş, devrin karakteristik form ve süsleme özelliklerini günümüze aktarmıştır (Ekinci, 2013, 244).Türk El Sanatları arasında önemli bir yere sahip olan madeni eserlerin önemi, Osmanlı döneminde artmış ve Sanat Tarihi bakımından da değerli eserler arasına girmiştir (Tunçel, 2011: 575-576).

Bu makalede "Diyarbakır Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde Deposunda Bulunan Bir Grup Buhurdan" anlatılarak buhurdanlar sanatsal açıdan literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır.

Uygarlıkların ve dinlerin ortak mirası olarak yüzyıllardır bir gelenek haline gelen buhurdanın kelime kökü, "Bahur" kelimesinden türemiştir. Arapça kökenli olan bahur (buhur) kelimesi, sözlük anlamı olarak ateşe atılmak veya özel bir kap içinde yakılmak sureti ile güzel kokulu dumanından faydalanılan madde, tütsü anlamına gelir. Eski medeniyetlerde pek çok dinde, dini törenler sırasında,

ateş yakıldığında onun üzerine çeşitli kokuların serpilmesi bir gelenek halini almıştır (Alsigab, 2013: 3).

Buhurdan kullanılmasının amaçlarından biri hem çok tanrılı hem de tek tanrılı dinlerde inanç farklılıkları bulunmasına rağmen, ateş yakarak buhur elde etme, güzel kokularla mekânı doldurarak istenmeyen kokuları bastırma isteğidir. Bir diğer amacı ise yakılan maddelerin şifa verici olduğuna inanılması ve yukarıya doğru dağılan dumanın etkisiyle dualaların tanrıya daha kolay ulaşması, manevi temizleme sağlaması gibi ortak amaçların tümü ya da biri için buhurdan kullanılmıştır. Ayrıca ateşin arındırıcı ve iyileştirici bir güç olarak kabul edilmesi de buhurdandan çıkan tütsünün anlamını güçlendirmiştir (Köroğlu, 2007: 1).

Makalede müzede bulunan dört buhurdan incelenmiştir. Şahıslardan satın alma yoluyla müzeye getirilen buhurdanlar form ve süsleme unsurları bakımından farklı özellikte olmakla birlikte malzeme, süsleme tekniği olarak benzer özellik gösterirler.

Katalog No:1 / **Müze Envanter No:** 196

Fotoğraf No: 1-3

Ölçüsü: Uzunluk: 28 cm / Çap: 10 cm

Malzeme: Bakır / **Müzeye Geliş Tipi ve Tarihi:** Satın alma, 02.04.1943

Tanım: Tek parça olarak yapılmış olan eser, ateşlik kısmından yukarıya doğru ağız kısmına kadar dışa doğru kavis yaparak genişlemektedir (Foto.1). Ateşlik kısmı, üç kademeli olarak düzenlenmiştir. İlk kademe alt kısmı oval formda yapılmış yukarıya doğru uzanan düz bir alandır. İkinci kademe genişleyerek dışa doğru kavisli şekilde yapılmıştır. Üçüncü kademe ateşliğin en geniş kısmıdır. Dışa doğru kavisli bir şekilde genişleyen alandır. Süslemesiz olarak düzenlenmiş olan ateşlik kademeleri birbirlerinden silmelerle ayrılmıştır (Foto.2). Ateşlik bölümünden sonra dışa doğru kavis yapan gövde kısmı yer alır. Ateşlik kısmından dışa doğru kavis yapan bir silme ile ayrıldıktan sonra alttan yukarıya doğru uzayan ajur tekniğiyle yapılmış bitkisel motiflerle süslenmiş olan gövdenin orta bölümünde buhurdanı asmak için yapılmış üç askı yeri vardır. Bu askılardan sonra süslemesiz olarak devam eden gövdeden eserin ağız kısmına geçilmektedir. Ağız kısmı iki bölümlü olarak işlenmiştir. Ortada dışa doğru kavisli bir silmeyle ayrılan bu bölümler ajur tekniğiyle yapılmış geometrik şekiller olan yıldız motifleriyle süslenmişlerdir. Ağız kısmının gövdeye doğru olan bölümünde gövdede işlenmiş olan üç askı yeri tekrar edilmiştir. Ağız kısmı dışa doğru kıvrım yaparak ince bir silmeyle sonlandırılmıştır (Foto.3).

Katalog No:2 / **Müze Envanter No:** 198

Fotoğraf No: 4-6

Ölçüsü: Uzunluk: 11,5 cm / Çap: 10 cm

Malzeme: Bakır / **Müzeye Geliş Tipi ve Tarihi:** Satın alma, 02.04.1943

Tanım: Eserin ateşlik kısmı yayvan bir kase şeklinde düzenlenmiştir. Ateşliğin taban kısmı süslemesiz yapılmıştır. Gövde kısmına doğru ajur tekniğinde işlenmiş geometrik motifler yapılmıştır (Foto.4). Eserin gövde kısmına geçmeden önce düz bir silmeye yer verilmiştir. Silmeden sonra buhurdanın gövde bölümü gelmektedir. Gövde dışa doğru kavis yaparak genişlemektedir. Gövde ajur tekniğinde yapılmış geometrik süslemelerle süslenmiştir (Foto.5). Gövdenin üzerinde üç adet buhurdanı asmak için askılık yapılmıştır. Bu askılıklardan uzanan zincirler yarım kase şeklinde bir tutamaçla birleştirilmiştir. Eserin ağız kısmı dışa doğru düz bir kavisle sonlandırılmıştır (Foto.6).

Katalog No: 3 / **Müze Envanter No:** 1/12/84

Fotoğraf No: 7-9

Ölçüsü: Uzunluk: 16,8 cm / Çap: 8,8 cm

Malzeme: Bakır / **Müzeye Geliş Tipi ve Tarihi:** Satın alma, 02.04.1984

Tanım: Buhurdan ateşlik ve kapak kısmı olarak iki bölümden yapılmıştır. Bu iki bölüm dıştan menteşe ile tutturularak birbirine bağlanmıştır (Foto.7). Ateşlik kısmı, alt kısımda düz bir kaideye oturtturulmuştur. Kaideden yukarıya doğru genişleyerek uzayan ateşliğin gövdesinde üç adet kazıma tekniği ile işlenmiş çiçek demeti vardır (Foto. 8). Ortada iki çiçek etrafına yapılan yaprak motifleriyle süslenen kısım aralarda yapılmış "S" kıvrımlı ayaklarla zemine oturmaktadır. Ayakların yapıldığı kısımlar, ortadan etrafa doğru genişleyen yaprak motifleriyle süslenmiştir. Ateşliğin kapak kısmına doğru genişleyen bölümü, düz geniş bir silmeyle tamamlanmıştır. Bu silmenin üzerine menteşe kısmı yerleştirilmiştir. Eserin kapak kısmı, yukarıya doğru koni şeklinde uzanmaktadır. Alt kısımdan tepe kısmına doğru daralarak devam eden eserin menteşe kısmının yerleştirildiği alan düz geniş bir silme şeklinde düzenlenmiştir. Bu silmeden sonra kapak bölümü üç bölüm şeklinde değerlendirilmiştir. İlk bölüm ajur tekniğinde yapılmış yaprak motiflerinden oluşan sarmaşıklardan oluşmaktadır. İkinci bölüm içe doğru kıvrımlıdır. Üzerinde dört adet ajur tekniğinde yapılış çiçek yer almaktadır. Çiçeklerin arasında ise yine ajur tekniğiyle yapılmış küçük delikler bulunmaktadır. Üçüncü bölüm kapak kısmının en dar kısmıdır. Ajur tekniğinde işlenmiş sarmaşıklar ve çiçek motifleriyle süslenmiş olan bu bölüm yarım kase formunda tamamlanıp üst kısımda açık bırakılmıştır (Foto. 9).

Katalog No: 4 / **Müze Envanter No:** 197

Fotoğraf No: 10-14

Ölçüsü: Uzunluk: 33 cm / Çap: 9,2 cm

Malzeme: Bakır / **Müzeye Geliş Tipi ve Tarihi:** Satın alma, 02.04.1943

Tanım: Buhurdan ateşlik, gövde ve ağız kısmı olarak tek parça formunda düzenlenmiştir (Foto. 10). Eser zincirlerle bir yarım daire tutamakla asılmaktadır. Buhurdanın ateşlik kısmına geçmeden önce alt kısımda yukarıdan aşağıya doğru sarkan yaprak motifleriyle süslenmiş damla şeklinde bir kısım oluşturulmuştur (Foto. 11). Bu kısmın üzerinde uçları yukarı doğru kalkık bir şekilde yaprak motifleri tekrar edilmiştir. Yaprak motiflerinin ortasından yukarıya doğru genişleyen boyun kısmı yapılmıştır. Boyun kısmından ateşlik bölümüne geçmeden önce ince bir silmeye yer verilmiştir. Silmeden sonra alt kısımdan dışa doğru, üst kısımdan ise içe doğru kavis yapan ateşlik bölümü yer almaktadır. Bu alanın alttan yukarıya doğru uzanan içe doğru kavis yapan alana kadar bölümü süslenmiştir. Kabartma tekniğiyle süslenmiş olan bu alanda aşağıya doğru sarkan iç içe yapılmış damla motifleri işlenmiştir. Bu motifler eserin etrafını çevrelemektedir. Motiflerin aralarında üst kısımda ise yıldız motifleri oluşturulmuştur (Foto. 12).

Buhurdan içe doğru kavisli yerinden sonra kademeli olarak devam etmektedir. Dışa kavisli yapılmış silmeden sonra eser kademeli olarak ağız kısmına kadar genişlemektedir. Silmeden sonra kabartma tekniğiyle süslenmiş bölüm yer alır. Üzerinde yaprak motifleri işlenmiştir. Bu süsleme üst kısımda yine dışarıya doğru kavisli bir silme ile sınırlandırılmıştır. Silmeden sonra eserin en geniş bölümü olan gövde kısmı yer almaktadır. Süslemesiz olarak yapılmış olan bu bölüm yine üst kısımda içe doğru kavis yapan bir silme ile sınırlandırılmıştır. Eser bu bölümden sonra tekrar daralmaya başlamaktadır. Daha sonra yine süslemesiz bir bölüm dışarı doğru kavis yapmaktadır. Bu bölümü içe doğru kavis yapan bir silme sınırlamaktadır. Eser bu bölümden sonra daralmaya başlamaktadır. Eserin ağız kısmına geçmeden önce ortada dışa doğru kavisli bir silme ile sınırlandırılan süslemesiz yapılmış iki bölümden oluşan boyun kısmı yer almaktadır. Boyun kısmından sonra ağız bölümüne

geçmeden iki silme işlenmiştir. Bu silmelerden ilki kabartma tekniğiyle yapılmış geometrik şekillerle süslenmiştir. İkinci silme ise süslemesizdir. Eserin ağız kısmında uçları yukarıya doğru bakan ve ağız kısmına sırayla işlenmiş palmet motifleri yer almaktadır. Palmet motiflerinin üzerine yine palmet motifi şeklinde yapılmış çerçeveler işlenmiştir (Foto. 13).

Buhurdanı asmak için gövdede üç melek figürüne yer verilmiştir. Kabartma tekniğinde süslenmiş olan melek figürleri, eserin gövdenin geniş yerinden başlayıp aşağıya doğru sarkan yaprak motifleri üzerine yerleştirilmiştir. Kadın figürü şeklinde işlenmiş olan melekler, ellerini göğüs üzerinde çapraz bir şekilde birleştirmişlerdir. Dalgalı saçlı ve yuvarlak yüzlü olarak yapılmış olan figürler, alt kısımda aşağıya doğru sarkan yaprak motifi ve bu motifi üst kısımda sınırlayan kıvrımlarla tamamlanmıştır. Figürün arka kısmında eserin gövdesine doğru yapılmış, üzerinde kabartma tekniğiyle işlenmiş süslemelerin bulunduğu iki kanat yer alır. Melek figürlerinden uzanan, eseri asmak için yapılmış üç adet "C" kıvrımlarından oluşan zincirler bir tutamakla sonlandırılmıştır (Foto.14).

Değerlendirme

İlk çağlardan günümüze kadar, birçok alanda kullanılan maden, uygarlık tarihinde önemli bir yere sahiptir. İnsanoğlunun bugünkü teknolojik gelişmeye ulaşmasında önemli rol oynayan madenler; mutfak eşyasından, süslemeye, alışverişten sanata kadar günlük hayatta çok geniş bir alanda kulanım alanı bulmuştur. Temel gereksinimleri karşılamaya yönelik olarak ortaya çıkan madeni eserler, ait olduğu dönemin sosyal ve ekonomik yapısına da ışık tutarlar (Başak, 2008: 15).

Türk sanatının önemli bir kolu olarak gelişen madeni eserler, Orta Asya'dan günümüze zengin çeşitlilik sunmaktadır (Tunçel, 2011: 257). Bu çeşitlilik içerisinde buhurdanlar önemli bir yer tutmaktadır. Ateşe atılmak veya özel bir kap içinde yakılmak üzere güzel koku yayan anlamına gelen buhurdan; malzeme, form, kap türü, teknik ve süsleme özellikleri bakımından dikkat çekmektedir. Günümüze ulaşmış olan buhurdanlarda hangi dönemde yapılmışlarsa o dönemin karakteristik form ve süsleme özelliklerini yansıtmaları eserlerin önemini arttırmaktadır.

Güzel koku, insanlığın var olduğu günden günümüze kadar severek kullanılmıştır. Farklı milletler ve dinlerden olan insanlar tarafından yakıldığında güzel koku yayan karışımın ve buhurdanın kullanımının ortaya çıkışı birbirine paralel zamanlarda olmuştur.

Bu makalede, Diyarbakır Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'ndeki depoda bulunan 4 buhurdan incelenmiştir. Çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerde ateş yakarak buhur elde etme, güzel kokularla mekânı doldurmak, yakılan maddelerin şifa verici olduğuna inanılması, tanrıya yaklaşma ve manevi temizlenme gibi birçok özelliğine inanılması buhurdanların daha çok kullanılmasına zemin hazırlamıştır.

Ateşlik, gövde ve kapak bölümlerinden meydana gelen buhurdanlardan incelenenlerin dördü de bakır malzemeden imal edilmiştir. İlk bulunan ve işlenen madenlerden biri olan bakıra, yapılan kazılarda Anadolu'da Çayönü, Çatalhöyük ve Suber'de rastlanmıştır. M.Ö. yedinci bine ait doğal bakırdan dövülerek yapılmış iğne, bız, kanca gibi aletler ve yüzük, boncuk gibi süs eşyaları bulunmuştur (Erginsoy, 1978: 11).

Satın alma yoluyla müzeye getirilen bu eserlerden 1/12/84 envanter nolu eser hariç diğer üç buhurdan tek parçadan yapılmıştır. 1/12/84 envanter nolu eserin ateşlik ve kapak kısımları buhurdanın dış kısmında menteşe ile birbirine bağlanmaktadır. 196,198 ve 197 envanter nolu buhurlar tek parça olarak düzenlenmiş olmalarıyla benzer özelliktedir.

Ateşlik, gövde ve kapak kısımlarından oluşan buhurdanlar form bakımından farklı özellikler göstermektedir. 196 envanter nolu eser, ateşlik kısmından üç kademeli olarak başlamaktadır. Süslemesiz olarak düzenlenmiş olan ateşlikten sonra ajur tekniğinde süslenmiş gövde kısmı başlamaktadır. Bitkisel süslemelerin yer aldığı gövdenin orta bölümde buhurdanı asmak için

yapılmış üç askı yeri vardır. Eserin ağız kısmı, iki bölümlü düzenlenmiştir. Ajur tekniğinde süslenmiş olan bu kısımlarda geometrik şekiller işlenmiştir. Dışa kavis yapan bir silmeyle birbirinden ayrılan ağız kısmında da gövdede yapılmış olan askı yerleri tekrar edilmiştir. 198 envanter nolu buhurdan form olarak ateşlik kısmında yarım küre şeklinde başlamaktadır. Taban kısmı süslemesiz olarak yapılmış olan ateşliğin gövdeye yakın bölümünde ajur tekniğiyle işlenmiş geometrik motifler vardır. Dışa kavis yapan gövde kısmı ajur tekniğinde süslenmiştir. Gövde üzerinde buhurdanı asmak için üç adet askılığa yer verilmiştir. Eserin ağız kısmı dışa doğru düz bir kavisle sonlandırılmıştır. Buhurdanın gövde kısmında yapılmış olan askılıklardan uzanan üç adet zincir kase şeklinde bir tutamaçla sonlandırılmıştır. 1/12/84 envanter nolu buhurdan ateşlik ve kapak bölümlerinden oluşmaktadır. Ateşlik alt kısımda düz bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. Yarım küre formunda yapılmış olan ateşlik üzerinde kazıma tekniğiyle işlenmiş çiçek demetleri vardır. Ortada bir çiçek etrafında ise yaprak motifleri ile kompozisyon tamamlanmıştır. Bu kompozisyonların arasında sadece yaprak demetlerinden yapılmış motiflerde işlenmiştir. Bu yaprak motifleri üzerinde üç adet "S" kıvrımları şeklinde ayaklar yapılmıştır. Eserin kapak bölümü koni şeklinde düzenlenmiştir. Üç bölümden oluşan kapağın ilk bölümünde ajur tekniğiyle işlenmiş yapraklarla yapılmış sarmaşık motifleri, ikinci bölümde içe doğru kavis yapan alanda yine ajur tekniğiyle işlenmiş çiçekler, üçüncü bölümde ajur teknikli çiçek ve sarmaşık motifleri yer almaktadır. Kase formunda sonlandırılmış olan ağız kısmının üst bölümü açık bırakılmıştır. 197 envanter nolu eser ateşlik, gövde ve ağızlık bölümlerinden oluşmaktadır. Alt kısmında yaprak motifleriyle süslenmiş, aşağıya doğru sarkan damla formunda yapılmış bir bölüm yapılmıştır. Bu bölümün üzerinde uçları yukarı doğru bakan yaprak şeklinde işlenmiş kısım gelmektedir. Bu kısmın üzerinde dışa doğru kavis yapan kabartma tekniğiyle süslenmiş ateşlik gelmektedir. Aşağıya doğru sarkan damla motiflerinin arasında yıldız şeklinde süslemeler işlenmiştir. Eserin gövdesi ortaya doğru kademeli olarak genişlemekte ağız kısmına doğru gelindikçe daralmaktadır. Silmelerle birbirinden ayrılan bu kısımda ilk bölüm kabartma tekniğinde işlenmiş geometrik motiflerle süslenmişken diğer kademeler boş bırakılmıştır. Buhurdanın gövdesinde daralmaya başlayan kısımdan sonra ağız kısmına bir geçiş olarak yapılmış boyun kısmı gelmektedir. Eserin ağız bölümü yarım küre şeklinde genişlemiştir. Üst kısımda uçları yukarı doğru uzanan palmet motifleri işlenmiştir. Ajur tekniğiyle yapılmış olan motiflerin etrafında yine palmet motifleriyle yapılmış çerçeveler yer almaktadır. Buhurdanın gövdesinde melek figürlü üç askılık bulunmaktadır. Kabartma tekniğiyle süslenmiş olan melek figürleri "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan zincirlerle üst kısımda yarım küre formlu tutamaçla sonlandırılmıştır.

İncelenen eserler üzerinde kitabe bulunmamaktadır. Form, süsleme, süsleme tekniği ve malzeme bakımından değerlendirildiğinde 196, 198 ve 1/12/84 envanter nolu eserlerin 17.-19. yüzyıllara ait Osmanlı eserleri olduğunu söyleyebiliriz. Form, süsleme ve tekniği bakımından benzer örneklerin Türk-İslam Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır (Tunçel, 2005: 54) .

197 envanter nolu eser; form, süsleme özellikleri bakımından 19. yüzyıl- 20. yüzyıla tarihlenen Rum Ortodoks Kilisesi objelerindendir[1]. Buhurdan, içinde tütsünün yakıldığı, bazı örneklerde kapaklı, taşınabilmesi ve asılabilmesi için üç zinciri olan kaptır. Hıristiyanlıkta tütsü, cenazelerde güzel koku olarak, ikona, kutsal emanetler veya altarı onurlandırmak, tören başlangıcında kiliseyi şeytani ruhlardan arındırmak için kullanılırdı. Buhurdan sadece kutsal ekmek ve şarabı tütsülemekte kullanılmaz sembolik anlamlarda taşımaktadır. Tütsü insanlığı, ateş İsa'nın tanrısallığını, dumanın yükselişi duaların tanrıya ulaşmasını sembolize eder (Acara, 1998, 194). Ayrıca ateşin arındırıcı ve iyileştirici bir gücü olduğunun kabul edilmesi de tütsünün anlamını güçlendirmiştir. Rum Ortodoks Kiliselerinde buhurdanın ileri geri sallanmasında sayısal bir düzen, kural olarak benimsenmiştir. İsa için 3, Meryem için 2, aziz ve azizeler için 1 kez buhurdan ileri sallanmaktadır (Köroğlu, 2005: 261). Günümüzde Rum Ortodoks Kiliselerinde kullanılan

[1] Yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

buhurdanların zincir kısmında 12 adet küçük zil asılıdır. Sayısı 12 olan ziller, 12 havariyi simgelemektedir (Köroğlu, 2007: 7-8).

Madenlerin özelliklerine göre süsleme teknikleri geliştirilmiştir. Bunlar; çalma, kazıma, dövme, kabartma, delik işi (ajur), telkari, kakma, niello, kaplama ve yaldızdır (Birkan, 2005: 1-2). Madeni eserlerin derin çizgilerle süsleme, Tunç Çağı'nın başlarından itibaren (M.Ö. dördüncü bin sonu) kullanılan bir yöntemdir (Maryon 1971: 121). Metalürjideki gelişmelerin etkisiyle, Tunç Devriyle birlikte madenden yapılmış ürünlerin, (mutfak eşyası ve avcılık başta olmak üzere), gündelik yaşantıda kullanımlarına ağırlık verilmiştir (Başak, 2008: 18). Tunç Çağı'ndaki gelişmeler, metal eserlerin çeşitliliği ve sayısını artırmıştır. Tekli kalıpların yanı sıra çoklu kalıpların da kullanılmaya başlandığı bu dönemde, Anadolu'da bilinen yapım ve süsleme tekniklerinin daha da geliştirildiği görülür.

Makalede yer alan buhurdanlar kazıma, ajur (delik işi), kabartma teknikleri ile süslenmiştir. Kazıma tekniği, ucu keskin kalemler ve çekiç veya keski denilen, tahta saplı keskin ve sivri uçlu kazıma aleti kullanılarak yapılmaktadır (Çınar, 2014: 172). Madeni eserleri derin çizgilerle süsleme, Tunç Çağının başlarından itibaren (M.Ö. dördüncü bin sonu) kullanılan bir yöntemdir. Ajur tekniği, madeni eserlerin üzerine, kesici ve delici aletler kullanarak, delikli süslemelerin yapıldığı tekniktir. Madeni eserler üzerine kabartma aletleri ve çekiç kullanılarak, kabartma süslemelerin yapıldığı tekniğe "repoussé" (çarpma, çakma) tekniği de denir. Kabartmalar, maden tabakasını dıştan veya içten veya hem dıştan, hem de içten çekiçlemek suretiyle elde edilebilir (Birkan, 2005: 36,42).

İncelenen eserlerde süsleme programı olarak bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Bitkisel süslemeler stilize edilerek işlendiği için motif ve çiçek çeşidini belirlemek güçtür. Geometrik süsleme olarak da yıldız motifleri işlenmiştir.

Sonuç

İlk çağlardan itibaren gelenek haline gelen tütsü yakma, önceleri manevi yönüyle kullanılmıştır. Eski uygarlıklarda şifa verdiğine, tanrıya yaklaşma ve arındırıcı gücüne inanılan tütsünün güzel kokusuyla da iyiliği çektiği kötülüğü uzaklaştırdığına inanılmıştır.

Maden sanatı içerisinde önemli bir yeri oluşturan buhurdanların ortaya çıkışı İslamiyet öncesi çağlara kadar dayanmaktadır. İslam inancına sahip toplumlar tarafından da benimsenen buhur yakma geleneği saray ve konaklarda, dini binalarda sürdürülmüştür (Tunçel, 2005: 47).

Satın alma yoluyla Diyarbakır Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'ne getirilen ve depoda bulunan 4 buhurdan, kitabesiz olduklarından dolayı dönem özellikleri göz önüne tutularak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. İncelenen bu buhurdanlar üzerinde yer alan süslemeler sembolik olarak çözümlemesi yapılıp, malzeme ve teknik açısından değerlendirilip bilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

Not: Bu çalışmada Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'na, eşim Zülküf Yariş'a, gerekli izin ve yardımları için müze personellerinden Arkeolog Emrah Büyüktaş'a teşekkürlerimi sunarım.

KAYNAKÇA

Acara, Meryem, "Bizans Ortodoks Kilisesinde Liturji ve Liturjik Eserler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 1998, Cilt 1, s. 183-201.

Alsigab, S. İbrahim, Çini Buhurdanlar, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

Başak, Oktay, "Taşçağı'ndan Tunççağı'na Anadolu'da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 2008, Cilt 21, s.15-33.

Birkan, Seçil, İslamiyet Öncesi Orta Asya Türk Maden Sanatının Gelişimi (M. Ö. IV-M. S. X. Yüzyıllar), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Bodur, Fulya, Türk Maden Sanatı, İstanbul, 1987.

Çınar, Sahure, "Erzurum Arkeoloji Müzesi Deposunda Bulunan Kaçar Dönemine Ait Bir Grup İbrik", Art-Sanat, 2014, Cilt 2, s. 163-182.

Ekinci, İlhan, (2013). "Milas (Mesudiye) Bakır Madeni (1750-1816)", Turkish Studies, 2013, Cilt 8 (5), s.243-259.

Erginsoy, Ülker, İslam Maden Sanatının Gelişmesi, İstanbul, 1978.

Köroğlu, Gülgün, "Bizans Dönemi Buhurdanları ve Halûk Perk Müzesi'ndeki Örnekler", Tuliya, 2005, Cilt 1, s. 261-308.

Köroğlu, Gülgün, "Bizans Döneminde Buhur Geleneği ve Buhurdanlar", Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi'nde Yapılan Konuşma Metni, 2007.

Maryon, H., Metalwork and Enameling, New York, 1971.

Tali, Şerife, "Kayseri Etnografya Müzesi'nde Bulunan Şifa Tasları ve Sanatı Üzerine", Turkish Studies, 2013, Cilt 8 (8), s. 2119-2138.

Tunçel, Gül, "Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki Madeni Buhurdanlar", Sanat Dergisi, 2005, Cilt 7, s. 47-56.

Tunçel, Gül, "Madeni Eserlerden Bir Grup Gümüş Kap", Turkish Studies, 2011, Cilt 6, s. 575-588.

Tunçel, Gül, "Türk Maden Sanatı Kronolojisinden İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki İki Adet Pirinç Buhurdan", Milli Folklor, 2011, Cilt 89, s. 257-264.

Yavuz, Güngör, "Türk Maden Sanatı ve Bir Selçuklu Şamdanı", Arkitekt, 1968, Cilt 2, s. 71-78.

Fotoğraflar

Foto. 1: Envanter no 196 Genel

Foto. 2: Envanter no 196 Ateşlik Kısmı

Foto. 3: Envanter no 196 Ağız Kısmı

Foto. 4: Envanter no 198 Ateşlik Kısmı

Foto. 5: Envanter no 198 Gövde Kısmı

Foto. 6: Envanter no 198 Tutamaç

Foto. 7: Envanter no 1/12/84 Genel

Foto. 8: Envanter no 1/12/84 Ayaklar ve Süsleme

Foto. 9: Envanter no 1/12/84 Kapak Kısmı

Foto. 10: Envanter no 197 Genel

Foto. 11: Envanter no 197 Damla Şekli

Foto. 12: Envanter no 197 Gövde Kısmı

Foto. 13: Envanter no 197 Ağız Kısmı

Foto. 14: Envanter no 197 Melek Figürü